



CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Prva slovenska založba

CELJE – LJUBLJANA

MOHORJEV KOLEDAR 2018



Podatki o knjigi

- Naslov: Mohorjev koledar 2018 (zbornik)
- Redna zbirka 2018
- Urednica: Alenka Veber
- Cena: 19,50 eur
- Velikost: 210 mm x 270 mm
- Vezava: mehka z zavihi
- Število strani: 224
- Število fotografij: 153
- ISSN: 1318-5462
- Založnik: Celjska Mohorjeva družba
- Leto izdaje: 2017

Kontakt

uredništvo

T 01 244 36 70

urednistvo@celjska-mohorjeva.si

»Slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje«

Jubilejni Mohorjev koledar najstarejše slovenske založbe za leto 2018 poleg koledarskih podatkov prinaša še poučne, zgodovinske in portretne prispevke, širi domača in tuja obzorja ter se ozira po naravni in kulturni dediščini naše domovine.

Mohorjev koledar 2018 vstopa v 160. leto izhajanja in se tako kot vsakoletna knjižna izdaja ponaša z najdaljšim izročilom na Slovenskem, pa tudi v Evropi nima dosti tekmecev. Prvič je izšel leta 1857 kot *Slovenska koleda za leto 1858, slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje*, ter z istim naslovom leta 1858. Obe izdaji je uredil Anton Janežič (1828–1869), literarni zgodovinar, slavist, slovničar, slovaropisec in urednik.

V jubilejnem letu izhajanja *Mohorjev koledar* med vas prihaja nekoliko prenovljen, v barvah in z novo vsebino: ubrano v smiselne in zaključene sklope, v katerih želimo bralce med drugim spomniti na pomembne dogodke iz svetovne in domače zgodovine ter jim širiti domača in tuja obzorja.

Avtorji:

Januška Gostenčnik · Metka Dijkstra Murko · Janez Suhadolc · Ignacij Voje · Gregor Antoličič · Tine Golež · Stane Granda · Jože Maček · Aleš Maver · Alenka Puhar · Janez Bizjak · Sabina Paternost · Verena Perko · Božidar Premrl · Irena Šinkovec · Andrej Gaspari · Simon Atelšek · Polona Kus · Petra Kržan · Matjaž Koman · Maj Juvanec · Tita Porenta · Janez Gregori · Klemen Jerina · Marko Cvetko · Miha Jernejčič · Tine Schein · Jošt Stergaršek · Nataša Moršič · Barbara Ploštajner · Marjan Bradeško · Martin Lisec · Anica Mikuš Kos · Ivan Janez Štuhec · Igor Grdina · Renato Podbersič ml. · Tatjana Rojc · Monika Deželak Trojar · Silvo Fatur · Damir Globočnik · Andreja Legan Ravnikar · Nada Praprotnik · Marijana Sukič · Berta Golob · Tereza Mohar · Ivan Žigart · Kajetan Gantar · Tone Gorjup · Tanja Ozvatič · Karl Hren in Franc Kelih · Marko Tavčar

Odlomek iz knjige

Sabina Paternost

POSTOJSKA JAMA (1818–2018)

Ob dvestoletnici velikega odkritja podzemnega raja

Ko se je svetilničar Luka Čeč (1785–1836), domačin iz Postojne, 14. aprila 1818 vrnil iz neznanega rova, je navdušeno zaklical prijateljem: »Tu je nov svet, tu je paradiz!« S to pomembno prelomnico je bila odprta pot v notranjost podzemlja, simbolično pa postavljeni temelji razvoja turizma.

ČAS PRED VELIKIM ODKRITJEM ...

Vhodni deli Postojnske jame so bili pribežališče ljudi že v pradavnini, podpisi na steni Rova starih podpisov pa nam dokazujejo, da so bili obiskovalci tu že vsaj v davnem 13. stoletju. Iz 17. stoletja so se ohranili že prvi pisani viri o Postojnski jami, saj jo je v svojem delu *Slava Vojvodine Kranjske* (1689) opisal Janez Vajkard Valvasor, a njegov opis Postojnske jame je še močno domišljjski. Postojnsko jamo si je leta 1748 po naročilu cesarja Franca I. ogledal dunajski dvorni matematik Joseph

Alois Schaffner (1794–1836), od leta 1825 inženir pri okrožnem glavarstvu Postojna, je za Hohenwartov vodnik prispeval številne grafične upodobitve Postojnske jame, med njimi tudi Veliki dom, kjer se je leta 1818 začela pisati turistična zgodovina Postojnske jame. Vir: arhiv Postojnske jame d. d.



Anton Nagel (1717–1794) in svoje rokopisno poročilo opremil s prvim doslej znanim načrtom jame. Iz opisov Postojnske jame, ki so izšli do začetka 19. stoletja, pa lahko sklepamo, da je bila Jama takrat odprta, nezavarovana, nerazsvetljena in brez redno zaposlenih vodnikov.

ŠTIRINAJSTI APRIL 1818, ODKRITJE RAJA

Ko so se aprila 1818 pripravljali na drugi obisk cesarja Franca I. z ženo cesarico Karlo Avgusto, je postojnski okrožni blaginjak Josip Jeršinovič (1775–1847), pl. Löwengreif – prvi turistični propagator Postojnske jame – želel vhodni del Postojnske jame še prav posebno slovesno opremiti in razsvetliti. Delo je zaupal domačinom, med katerimi je bil tudi Luka Čeč, ki pa se je med pripravami oddaljil in preplezal steno v to tedaj neznan rov. Ko se je vrnil, je navdušeno zaklical prijateljem: »Tu je nov svet, tu je paradiz!« S to pomembno prelomnico je bila odprta pot v notranjost podzemlja, simbolično pa postavljeni temelji razvoja turizma. Na okrognem uradu so se hitro zavedli pomembnosti tega dejanja in jamo takoj zavarovali. Pod vodstvom Jeršinoviča so začeli urejati poti po jami, uvedli so vstopnico, obiskovalce pa so jami vodili vodniki, ki so jami tudi osvetljevali. Pri vsem tem pa se še dolgo časa ni vedelo, kdo je dejanski odkritelj novih predelov. Tako so odkritje zmotno pripisovali Jeršinoviču, kar navajata tudi kranjski naravoslovec Franc Jožef Hanič grof Hohenwart (1771–1848) v svojem vodniku. Za takratne razmere v zelo cenjeni knjižici *Wegweiser für die Wanderer in der berühmten Adelsberger und Kronprinz Ferdinands-Grotte bey Adelsberg in*

Krain (Wien: gedruckt bey J. P. Sollinger, 1830–1832) Hohenwart piše, da so delavci 6 dni delali stopnice v novo jamo, Jeršinovič pa da je zadnjih 48 ur pred cesarjevim obiskom preživel v jami, kjer so potekala nujna dela. Glede na to, da je cesarski par prišel v Postojno 16. aprila 1818, pomeni, da so bili notranji deli jame odkriti dva dni pred obiskom, torej 14. aprila 1818. Ob kasnejšem Jeršinovičevem odstopu (1823) je okrožni komisar Friedrich Kreizberger zasljal Jakoba Vidmarja, bivšega cestnega nadzornika v Postojni. Protokolarni zapis, ki je nastal ob tem zasljanju je razkril, kdo je bil dejanski odkritelj notranjih delov, a je kljub temu ime Luka Čeča ostalo dokaj neznano do leta 1854, ko je ta zapis objavil Adolf Schmidt: »Bilo je nekega dne popoldne, natančno se tega ne spominjam več, ko sem bil pri teh delih, istočasno pa so bili v jami tudi Jakob Vičič, kotlar v Postojni, Franc Šibenik, Luka Čeč, Valentin Varne (pravilno sicer pisano Berne) in Postojnčan z domačim imenom Malnar. Hoteli smo sestaviti piramido na že določenih skalah in stali smo spodaj tostran brega. Čez reko smo položili veliko lestev in nanjo desko. Zgoraj omenjeni Luka Čeč je šel s svetliko preko tega zasilnega mosta, da bi našel pot do že omenjenih skal na nasprotnem bregu reke. Z največjim naporom in v največji smrtni nevarnosti je tedaj splezal Čeč počasi po skalah navzgor, ne da bi mi, ki smo bili zaposleni z drugimi stvarmi, obračali nanj posebno pozornost. Šele ko je bil zgoraj, nam je zaklical. Videli smo ga stati zgoraj, videli dalje, da gre naprej, videli še nekaj časa sji njegove svetilke. Čakali smo dobre pol ure na povratek tega drznega človeka in bili zanj v velikih skrbih, misleč, da se mu je pripetila nesreča. Po dolgem času smo uzrli sij luči, prikazal se je Čeč na velikih skalah. Vriskač nam je zaklical: Tu je nov svet – tu je paradiz! Sestopil je in nam pripovedoval, da je odkril novo jamo, katere konec ni mogel dočeti. Šel je daleč v jamo in da bi našel pot nazaj, je moral polagati odlomljene kapnike tako, da so mu s svojimi konicami kazali povratek.«

ZAČETEK ORGANIZIRANEGA TURIZMA

17. avgust 1819, obisk prestolonaslednika Ferdinanda I.

Že leto po odkritju notranjih delov Postojnske jame je bila turistična pot toliko urejena, da so 17. avgusta 1819 po njej vodili prestolonaslednika

POSTOJSKA JAMA (1818–2018) Sabina Paternost



Najstarejši znani podpis iz leta 1213 je zasigaj, v tako imenovani »kamniti knjigi« podpisov v Rovu starih podpisov pa najdemo imena mož, ki za vedno ostajajo pionirji razvoja Postojnske jame: Joseph Anton Nagel, Alois Schaffner in Josip Jeršinovič plemeniti Löwengreif. Vir: arhiv Postojnske jame d. d. Foto: Mila Krivic.

Ferdinanda I., ki je tako postal prvi uradni obiskovalec. Takrat so namreč uvedli vpisne knjige obiskovalcev, kjer so shranjeni vpisi od leta 1819 do leta 1941. V njih so v posameznih letih skrbno zabeleženi vsi, ki so se z vodniki podali v Postojnsko podzemlje in ga občudovali. Poleg splošnih vpisnih knjig pa so že leta 1856 izdelali prvo *Zlato spominsko knjigo*, namenjeno podpisovanju visokih obiskovalcev in danes je v rabi že peti zvezek. Postojnski turizem je bil že od začetka mednarodni in različnost krajev, od koder so obiskovalci prihajali, kaže, da Postojnska jama že takrat ni bila znana zgolj v Evropi, marveč tudi širše. Potreba po organizaciji urejanja Postojnske jame in vodenja pa je narekovala ustanovitve upravnega organa – Jamske komisije. Ta je že leta 1824 izdala prvi jamski statut, uvedla vstopnino in železo, ki so jo jami uredili tudi razsvetljavo.

JAMSKA ŽELEZNICA

Enajstega marca 1857 sta Postojnsko jamo obiskala Franc Jožef I. in cesarica Elizabeta. Za cesarico in dve dvorni dami so izdelali tri žametna nosila, ki so jih kasneje lahko najeli tudi drugi petični gostje in to je pomenilo začetek resnejšega razmišljanja o neke vrste prevozu po jami. Tako so leta 1872 po jami položili tir v skupni dolžini 2.260 metrov, po katerih so ročno potiskali vozčke. Mala ročna železnica pa se ob izjemno velikih obiskih ni obnesla, zato so začeli razmišljati o spremembah. Motorne lokomotive – novost, načrtovano že pred izbruhom prve svetovne vojne, so uvedli leta 1924. Ko pa stare bencinske lokomotive niso več ustrezale svojemu namenu, so jih leta 1957 zamenjale nove, akumulatorske. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bila

76

77



Znameniti, legendarni podzemni vlak je ena izmed najbolj prepoznavnih podob Postojnske jame in vedno znova navdušuje obiskovalce z vsega sveta. Vir: arhiv Postojnske jame d. d. Foto: Iztok Medja.



Briljant, bleščeče bel stalagmit, ob katerem so se obiskovalci pred objektiv kamere radi postavili že pred stoletjem, je v zadnjih desetletjih postal razpoznaven simbol Postojnske jame. Vir: arhiv Postojnske jame d. d. Foto: Iztok Medja.



Mladici človeške ribice, katerih rojstvo in razvoj spremljamo od januarja 2016, so na videz zelo podobni odraslim živalcem, le da imajo še vedno vidne oči, ki v času razvoja popolnoma zakrpnijo. Tudi to dogodek v letu 2016 je bil eden od mejnikov, ki je slavo Postojnske jame ponesel po vsem svetu. Vir: arhiv Postojnske jame d. d. Foto: Alex Hyde.

po Postojnski jami urejena krožna proga, po kateri danes vozijo vlaki z akumulatorskimi lokomotivami, obiskovalci pa vstopajo na vlak na sodobnem peronu, prenovljenem v letu 2015.

ELEKTRIČNA LUČ V POSTOJSKI JAMI PREJ KOT V VEČINI EVROPSKIH PRESTOLNIC

Preden so v jami zasvetile električne luči, so jamski vodniki pot osvetljevali z oljnimi svetilkami in svečami, znesek, ki so ga obiskovalci namenili razsvetljavi pa je določal, kako močna bo slednja. Napeljava električne razsvetljave v Postojnski jami, ki je bila prva na ozemlju takratne Kranjske, je kot večino novosti spodbudil nov obisk z dunajskega dvora. Ko je cesar Franc Jožef I. leta 1883 že drugič obiskal Postojnsko jamo, je namreč v njej prvič začasno zasvetila električna luč. Leto kasneje, 25. maja, pa je Postojnska jama dobila stalno električno razsvetljavo. Obločnice sta z elektriko napajala dva generatorja, ki sta bila skupaj s parnim strojem nameščena v leseni lopi blizu vhoda v jamo. Leta 1901 so sistem električne napeljave posodobili. Iz nove strojne, dobrih 100 metrov oddaljene od vhoda v jamo, pa se je z elektriko napajala tudi Postojna. Po drugi svetovni vojni so električno napeljavo v jami še večkrat modernizirali; klasične žarnice pa so svoje mesto prepustile sodobnejšim rešitvam.

NAJSTAREJŠA PODZEMNA POŠTA NA SVETU

Se z nečim posebnim se je lahko pohvalila Postojnska jama: z edinstvenim podzemnim poštnim uradom, ki je deloval od leta 1899, kar nam dokazuje ohranjen poštni žig z datumom 15. 8. 1899. Jamske žige so sicer imele tudi nekatere druge jame v svetu, vendar pa njihovi poštni uradi niso delovali v podzemlju. Kako priključeno je bilo pošiljanje razglednic v tistem času, nam kaže podatek, da je ob praznovanju stoletnice Postojnske jame poštni urad v sedmih urah prodal 20.000 znamk. Podzemna pošta je v Koncertni dvorani redno poslovala do leta 1939 in še 15. avgusta 1945, ko so po končani drugi svetovni vojni jamo ponovno slovesno odprli. Danes razglednice oddane v Koncertni dvorani Postojnske jame prejemajo poseben poštni žig in vedno boljše izročilo najstarejše podzemne pošte na svetu.

VELIKA SLAVJA IN GLAMUROZNE PRIREDITVE

V prva leta po velikem odkritju se uvredita tudi ideja o jamskem slavlju, ki je v Plesni dvorani Postojnske jame potekalo vsako leto na binkoštni ponedeljek. Na pravcati ljudskih veseljih, ki

so jih kasneje priredili še ob velikem in malem šmarnu, se je zbrala množica domačih in tujih obiskovalcev, ki so se v takrat razkošno razsvetljenem podzemlju sproščeno zavrteli ob taktih vojaških in civilnih godb. Prvo polovico 20. stoletja pa sta zaznamovali še dve veliki prireditvi, ki sta pripomogli k slovesu Postojnske jame po dobrem delu Evrope. Leta 1929 je Orchestro Stabile iz Trsta dirigiral Pietro Mascagni, avtor opere *Cavalleria rusticana*, leta 1930 pa je v Postojnski jami nastopil zbor operne hiše Teatro alla Scala iz Milana. O obeh dogodkih so se časopisi na široko razpisali, v arhivu je ohranjenih za nekaj sto strani časopisnih izrezkov. Tudi v letih po drugi svetovni vojni so bile prireditve v Postojnski jami in pred njo stalnica v ponudbi; marsikatera med njimi je nosila svojevrsten primat. Osemdeseta leta prejšnjega stoletja sta zaznamovala dva prvomajska koncerta Simfoničnega orkestra RTV Ljubljana, ki sta potekala v Koncertni dvorani Postojnske jame. Prvi televizijski prenos v živo pa je iz Postojnske jame potekal novembra 2012, ko se je v Koncertni dvorani odviloro načrtovanje skupin za EuroBasket 2013, s čimer se je tako rekoč začelo evropsko košarkarsko prvenstvo. Prireditve *Žive jaslice* je prva tovrstna prireditev v Sloveniji, ki z izjemnostjo preuča slovenski prostor in se uvredita med najlepše podobe božičnega praznovanja po svetu. Ob božično-novoletnih praznikih je ogled Postojnske jame z živimi jaslicami zagotovo še bolj doživet in čaroben.

ZIBELKA SPELEOBIOLOGIJE

Skrb za urejanje in varstvo jame se je še povečala potem, ko je leta 1831 Luka Čeč v jami našel prvega jamskega hrošča. Drobnorotnik (*Leptodirus hochenwartii*), ki ga je opisal naravoslovni navdušenec Ferdinand Schmidt (1791–1875), je bil prvi najdeni jamski nevretenčar na svetu. Neprilokavane najdbe in sploh dejstvo, da življenje obstaja tudi pod zemljo, je spodbudilo nadaljnje raziskovanje in s tem razvoj nove znanstvene vede – speleobiologije, zaradi česar so leta 1931 v Postojnski jami postavili bogato opremljeni biološki laboratorij. Žal je začetni trud in požrtvovalnost prekrizala 2. svetovna vojna. Speleobiološka postaja –

POSTOJSKA JAMA (1818–2018) Sabina Paternost

Vivarij Proteus je bila v Rovu novih podpisov restavrirana in ponovno odprta leta 2012. Zgodovinska prelomnica v raziskovanju življenja najznamenitejšega prebivalca podzemlja – človeške ribice (*Proteus anguinus*) – pa se je zgodila v letu 2016, ko je ena izmed živali v akvariju izlegla jajčeca, iz katerih se je razvil roj 21 zmajevih mladikov, kot je človeške ribice poimenoval že Valvasor. Po mnenju strokovnjakov je rezultat izleganja in preživetja ličink izjemno. Pomemben korak pa je bil narejen tudi na področju znanosti, saj sta aktivno spremljanje izleganja ličink človeške ribice iz v akvariju odloženih jajčec in pomoč pri njihovem uspešnem razvoju, prinesla znanosti odgovore na marsikatero vprašanje o življenju teh nenavadnih živalic, hkrati pa ponovno ponesla slavo Postojnske jame po vsem svetu.

POSTOJSKA JAMA DANES

Danes sodijo v osnovno ponudbo Parka Postojnske jame ogledi Postojnske in drugih jam istega sistema ter Predjamskega gradu in Jame pod njim. Pomemben del ponudbe predstavlja gostinski del, podjetje pa je tudi organizator nekaterih prepoznavnih prireditev. Razvija nove produkte, vezane na ogled Postojnske jame in nadaljuje delo predhodnikov na področju prepoznavnosti slovenskega kraškega podzemlja. V zadnjih letih se ob intenzivnem vlaganju v razvoj in marketinški podpori novim produktom veča tudi število obiskovalcev Parka Postojnske jame in prav v letu 2017 je skupna številka presegla milijon dvesto tisoč. Poleg vlaganja v jamsko infrastrukturo, se z imenitno novo podobo ponaša čakalnica in vstopni peron v Postojnsko jamo. Tudi Park Postojnske jame postaja iz leta v leto lepši: hortikulturno urejen z novo urejenimi sprehajalnimi potmi in novimi mostovi preko reke Pivke postaja vse bolj privlačen za vse, ki si želijo miru v naravi. Še dva pomembna presežnika sta zaznamovala razvoj zadnjih let: odprtje največje razstavne zbirke o Postojnski jami in krasu EXPO JAMA KRAS, na katero smo čakali kar 100 let, ter prenova kulturnega hotela Jama v Parku Postojnske jame, ki tako z nočitvenimi in kongresnimi kapacitetami zaokroža in dopolnjuje ponudbo parka.

Sabina Paternost, Postojnska jama d. d.

78

79

3000 Celje, Prešernova ulica 23, T 03 426 48 00, F 03 426 48 10, Knjigarna: T 03 490 14 21, F 03 490 14 22

1000 Ljubljana, Nazorjeva ulica 1, T 01 244 36 52, F 01 244 36 75, Knjigarna: T 01 244 36 50

info@celjska-mohorjeva.si • www.mohorjeva.org